

Radnice pražských předměstí

Naše hlavní město vznikalo postupně z několika starších center a připojených obcí. Od řady jiných velkých měst se lišilo tím, že už v období vrcholného středověku nebylo jedním historickým městem (případně dvojměstím), ale několika samostatnými městy existujícími vedle sebe, byť zahrnutými do společného hradebního okruhu. Na této skutečnosti nemění nic ani různé dobové snahy po jejich spojení, například při zakládání Nového Města v roce 1348 jako součástí Starého Města, ani dočasně propojená samosprávná organizace obou měst v době husitské. Právě tento charakter Prahy vysvětluje, proč naše hlavní město bylo a dodnes se nazývá „stověžaté“ — každé jednotlivé město mělo své veřejné budovy zvýrazněné věžemi (farní chrámy, radnice, kláštery a jejich kostely, atd.) a jejich počet tak rostl v závislosti na počtu měst, ač byl zároveň ovlivněn různou velikostí těchto městských sídel. Samostatnost měst se projevovala ve vlastní samosprávě a svém radním domě, který si jednotlivá města vybudovala. Vedle čtyř hlavních měst se jako města vyvinuly i Vyšehrad a Židovské Město, jež rovněž měly vlastní radnice. Další vývoj pražských měst probíhal až do konce 18. století v rozsahu území, vymezeném městskými hradbami. Rozvoj samosprávy v době renesance vedl ke vzniku „postranního práva“ na Malé Straně, kde se tehdy osamostatnila obec při kostele sv. Jana v Oboře,¹ a na Novém Městě, na němž v 16. století vzniklo samostatné Podskalí též s vlastní samosprávou, obě městečka si vybudovala k úřadování své radnice. Tak ke dřívějším šesti pražským městům přibyla v renesanci další dvě a Praha byla tedy souměstím osmi měst. Ale už v době třicetileté války byla „postranní práva“ zrušena a obě městečka byla opětně spojena s městy, od nichž se odloučila — Obec sv. Jana s Malou Stranou² a Podskalí s Novým Městem. Tento příkaz se plně realizoval na Malé Straně, kde byla také radnice prodána a přestavěna k bytovým účelům. Naopak v Podskalí, kde se samospráva vyvinula z cechovního zřízení plavců, radnice de facto přežívala až do zrušení plaveckého cechu císařem Josefem II. v roce 1783.³ Praha byla do té doby souměstím šesti měst a jednoho městečka se stejným počtem radnic, v roce 1784 spojil Josef II. čtyři hlavní pražská města zřízením jednoho magistrátu ve Staroměstské radnici. Vyšehrad se sice nacházel uvnitř městských hradeb, ale byl cizí enklávou, připojenou k Praze až roku 1883.⁴

Radnice se až do poloviny 19. století stavěly jen ve městech. Vznik další radnice v Praze či jejím blízkém okolí byl tedy podmíněn existencí nového města či městečka. Přitom nejdříve

◀ Vršovice — roku 1328 dvůr s vinicemi.

vzniklo město, potom se formovala městská samospráva a teprve pak si obec postavila budovu pro činnost své správy, radnici. Tento časový rozdíl (doba vzniku města a radnice) byl v jednotlivých městech různý — u starších měst velký, u měst později založených kratší (Nové Město pražské — vzniklo roku 1348, první zmínka o radnici je z roku 1374 — tedy rozdíl činí jen 26 let⁵). Ale ne všechna města a městečka si postavila svou radnici. — V pojednání o dalších pražských radnicích je proto třeba charakterizovat blíže vývoj osídlení v okolí Prahy a společenské předpoklady pro vznik nových samosprávných budov po polovině 19. století.

Přes zmíněný charakter souměstí Praha v minulosti úzkostlivě střežila svá práva — zejména právo milové, vylučující řemeslnou výrobu v určeném okruhu, a tím vznik jiného města (městečka) ve vymezeném území. Půda v okolí Prahy byla zprvu v majetku knížete a krále, ale postupně přecházela jako odměna dvořanům či byla darována klášterům a kostelům. Její zemědělské využívání vycházelo z vykácení okolních lesů. Centry hospodářské činnosti byly staré obce, jejichž názvy mnohdy vyjadřují tehdejší funkci či činnost (například Prosek — průsek lesem, Hloubětín — těžební činnost stavebního písku), část těchto obcí byla zahrnuta do Malé Strany, založené Přemyslem Otakarem II. a rozšířené Karlem IV., a do tímto panovníkem založeného Nového Města pražského. K tomu ovšem přistupovaly nejstarší kláštery, z nichž některé byly pak rovněž začleněny do obvodu historického jádra města (premonstrátský klášter na Strahově, johanitů při Juditině mostě s územím nadaným vlastní jurisdikcí), ale další zůstaly vně Prahy — nejstarší mužský klášter benediktinů v Břevnově (založen roku 993), cisterciácký na Zbraslavi (založen Václavem II. roku 1292) a kartuziánský klášter na Smíchově (založen Janem Lucemburským v roce 1321). Klášterům patřily až do husitských válek rozsáhlé pozemky, stejně jako menší dalším církevním činitelům — například při dvoře opata plaského pod Petřínem či zahrada mělnických proboštů na Smíchově. Kláštery zakládaly na svých pozemcích nové vesnice. Někdy daly vznik pozdějším obcím hospodářské stavby, jindy se tyto budovaly volně v krajině. Ludmila Fialová je rozděluje na dvory, viniční usedlosti, zájezdni a výletní hostince, hájovny i hamry a větrné mlýny.⁶ Přitom název usedlostí vznikl buď podle jména některých majitelů — příjmení či jména křesťního, predikátu (například František z Bertramu — Bertramka) a přídomku (Mikuláš Rauš od hřebenu — Hřebenka), nebo podle povolání — vlastního řemesla (sanytrník — Sanytrovka) či funkce, respektive titulu (císařský rychtář — Císařka)⁷. Zemědělská půda pražského okolí se tehdy využívala jako pole, louky, zahrady, sady a štěpnice, vinice, chmelnice. Pro charakter pražské krajiny mělo od 14. století velký význam nařízení Karla IV. z roku 1358 o zřizování vinic. Ale pak již přišly husitské bouře, které zcela změnilly vlastnické vztahy půdy v pražském okolí. Polnosti, náležející ze značné části různým klášterům a jiným církevním vrchnostem, přešly do majetku pražských měst a jejich měšťanů. Zároveň se však už tehdy ukázala velká nevýhoda zastavby v okolí tak významného města, jakým byla Praha. Válečné události a procházející vojska císařská i husitská způsobovaly, že obce a stavby nechráněné hradbami byly často poničeny či zcela zanikly. Příkladem je zničení kartuziánského kláštera na Smíchově, jednoho z center duchovního života předhusitské Prahy. Jen nevelkou část půdy pozdější panovníci vrátili původním majitelům — klášterům. Pražská města nyní provozovala řemeslnou i obchodní činnost a byla na šlechtě skoro nezávislá, protože obživu jejich měšťanů z velké části

zajišťovaly vlastní pozemky. K nové, zásadní změně v držbě půdy došlo před polovinou 16. století. Vítězství ve šmalkaldské válce v roce 1547 využil Ferdinand I. k zabavení pozemkového majetku všech českých královských měst. Po splnění politického záměru tohoto činu, tj. podrobení měst královské moci, panovník část pozemků měšťanům zase vrátil. Novými stavbami vznikajícími v pražské krajině byly od doby renesanční letohrádky — královské, šlechtické i měšťanské.⁸ Zároveň se však zde už od dřívější doby umísťovaly špitály s lidmi často vyděděnými ze společnosti (například špitál s kostelem obrácení sv. Pavla ve Špitálsku, pozdějším Karlíně) a hřbitovy, někdy morové. Přes časté zakládání nových poddanských měst i městeček v českých zemích (či povyšování starších vsí na města) v době pozdně gotické i renesanční taková městečka v pražském okolí nevznikla. Výjimku tvoří jen Dubeč, nacházející se nyní na území hlavního města Prahy, kde byla stará ves povýšena králem Vladislavem II. v roce 1502 na městečko, mílové právo pražských měst však nenarušila a stejně později poklesla opět na vesnici.

Nové, nanejvýš nepříznivé důsledky přinesla pro pražské okolí třicetiletá válka. Vedle častých přesunů vojsk císařských, stavovských, švédských i saských, ničících stavby v pražské krajině, vedla k jejich zániku příprava obrany Prahy záměrným odstraňováním budov umístěných v dostřelu od historického jádra. Tak byly při švédském vpádu v roce 1639 odstraněny stavby, vzdálené do 300 sáhů od městských hradeb — například výše zmíněný pozdně gotický kostel Obrácení sv. Pavla, kromě věže. Po třicetileté válce se opět v okolí Prahy stavělo — vznikaly i budovy reprezentační, jakou bylo mimo jiné venkovské sídlo Václava Vojtěcha ze Šternberka — zámek se zahradou v Troji z let 1679—1685 od architekta Jeana Baptista Mattheye. Byl to však areál s celým hospodářským zázemím — statkem, stájemi, pivovarem atd. Na pražském území vznikla v baroku mnohdy přestavbou starších staveb řada zámků — v Libni, Vinoři, Ďáblicích, Kolodějích atd., často také s hospodářským dvorem. Válečné události za válek slezských a války sedmileté opět ukázaly velké ohrožení staveb vně hradeb; dokladem toho je Valdštejnský letohrádek Belvedere na Letné, zničený při odchodu francouzské okupační armády v roce 1743. — Ani v baroku nevznikala v pražském okolí nová městečka. Pouze při cisterciáckém klášteře ve Zbraslavi se jako městečko začala od poloviny 17. století označovat zdejší obec, nyní rovněž v obvodu současné Prahy; Zbraslav však také nenarušovala mílové právo Malé Strany.

Od konce 18. století se vše změnilo. Řemeslná výroba přecházela v manufakturní a tovární, průmysl se ve druhé polovině 19. století prudce rozvíjel. Zrušení nevolnictví v roce 1781 a zrušení roboty v roce 1848 uvolnilo obyvatele vesnic a umožnilo jejich svobodnou volbu povolání i stěhování. Mílové právo se již neuplatňovalo a nové výrobní formy je zcela překonaly. Rovněž ochrana měst hradbami ustupovala a hradby ztrácely význam. Rozsáhlé prostory polí a zeleně — sadů, zahrad a vinic — byly omezovány a nově zastavovány obytnými stavbami, manufakturami a továrnami. Z nevelkých vesnic vyrůstají předměstí, do nichž se stěhují chudší obyvatelé Prahy i vesničané ze vzdálenějších obcí. V některých předměstích byla nová výstavba živelná, v jiných však byla záhy urbanisticky řízena. V první polovině 19. století tomu tak bylo v Karlíně a na Smíchově, ve druhé polovině tohoto století už na Královských Vinohradech, na Žižkově, v Nuslích, Vršovcích atd. Údaje o počtu obyvatel v ob-

Josef Schulz, průčelí radnice na Smíchově — radniční přestavba domu čp. 236 v letech 1875—1876.

cích, zachycené v desetiletých intervalech při sčítání od roku 1850, ukazují prudký vzestup předměstí. Celkově se Praha co do počtu obyvatel zvětšila od roku 1850 do roku 1921 sedmkrát — v polovině století žilo v Praze a v později připojených obcích 103 041 obyvatel, v roce 1921 už 700 014 obyvatel.⁹ Nové i desetitisícové obce, vzniklé v bezprostřední návaznosti

na historickou Prahu, byly pak povyšovány na města a některé už před první světovou válkou k ní připojovány — jiné až podle zákona č. 114 ze 6. února 1920 o Hlavním městě Praze, realizovaného od prvního ledna 1922. Tato původně samostatná města (Královské Vinohrady, Žižkov, Košíře, Libeň, Nusle, Vršovice, Vysočany, Smíchov, Karlín, Bubeneč, Břevnov a Podolí¹⁰) si většinou postavila pro výkon své správy vlastní radnice, které v souhrnu vytvářejí architektonicky zajímavou, dosud nehodnocenou skupinu staveb — v jistém smyslu novodobou protíváhu skupině pražských radnic historických. Proto si všimneme blíže přeměny venkovských obcí na předměstí i samostatná města a výstavby jejich radnic.

V rovinatém území jižně od Malé Strany se už v raném feudalismu nacházelo několik osad. Obec Újezd, k níž náležel i románský kostelík sv. Jakuba v místě nynějšího Arbesova náměstí, byla při Karlově rozšíření Malé Strany rozdělena — část byla do ní zahrnuta, část zůstala vně jejích hradeb. Mimo hradby zůstal i jižněji situovaný kartuziánský klášter, jehož převor dal v roce 1386 parcelovat část svých pozemků, aby zde vzniklo 24 nových usedlostí. O Smíchově pochází první zmínka z roku 1406 a název obce se vysvětluje od smíšení obyvatel při parcelaci kartuziánských pozemků, kam přicházeli z různých osad.¹¹ Vedle majetku kartuziánů patřily zdejší pozemky i jiným církevním institucím a řádům, ale v době husitské přešly po vyvrácení kartuziánského kláštera do rukou pražské obce. Část půdy zkonfiskoval Ferdinand I. v roce 1547, ale pak se zase vrátila do majetku měšťanů. V severní části obce končil po třicetileté válce nově budovaný pás barokních hradeb. V následujícím klidnějším období zde byla zakládána letní sídla se zahradami (Dientzenhoferova vila Portheimka z roku 1725 a před časem zbořený pavlón z roku 1735 v jezuitské zahradě, též od K. I. Dientzenhofera). V následujících válkách byl Smíchov opět poničen, zdejší starší hřbitov byl po zákazu Josefa II. z roku 1784 o pohřbívání uvnitř měst přeměněn na „malostranský“.

V té době (roku 1784) měl Smíchov 154 popisných čísel. Od začátku 19. století zde byly příznivé podmínky pro rozvoj průmyslu. A tak zde vznikaly tkalcovny, kartounky, továrna na klobouky a rukavice, v roce 1843 Ringhofferova továrna, porcelánka a později velký pivovar. Pro výrobní účely byly někdy využity i starší významné stavby — například trosky kdysi Slavatovského paláce poblíž Újezda koupil v roce 1814 Aron Příbram a zbudoval zde výrobnu, barvírnu a tiskárnu kartounového zboží. Vykořisťování dělníků v továrnách vedlo právě na Smíchově k prvním stávkám u nás. Počet obyvatel Smíchova neustále rostl: v roce 1869 zde žilo 15 382 obyvatel, v roce 1890 už 32 646 a roku 1910 51 791. Původní přírodně krásné prostředí se zahradami se v 19. století proměnilo v hustě zastavěné předměstí s bloky činžovních domů a továrnami. K proměně Smíchova přispělo i vystavění řetězového mostu (1841) a vyústění Západní dráhy právě na Smíchově. Císařským reskriptem byl Smíchov povýšen na předměstí, v roce 1848 dostal samosprávu s vlastním purkmistrem a v roce 1903 byl povýšen na město se sídlem okresního hejtmanství. Po zboření převážné části staré zástavby, včetně kostelíka sv. Filipa a Jakuba¹² na dnešním Arbesově náměstí, byla postupně vybudována tři smíchovská náměstí a postaveny nové veřejné budovy — kostel sv. Václava, dva klášterní kostely, divadlo, kasárna i radnice.

Smíchovská radnice má zajímavý vývoj. V roce 1853 postavil starosta Smíchova Josef Barth na dnešním náměstí 14. října a na hlavní městské ulici, dnešní S. M. Kirova, jednopá-

trový dům čp. 236, který sloužil k ubytování četnictva, ale v němž si městský úřad pronajal dvě místnosti. Ty však nestačily pro městskou samosprávu, a tak obec v roce 1858 dům koupila a přeměnila jej na radnici. Ani v tomto rozsahu objekt nepostačoval, a proto bylo rozhodnuto, aby byl zvýšen o druhé patro. Aby zajistila architektonickou kvalitu přestavby, obrátila se městská rada na architekta Josefa Schulze s žádostí o návrh hlavního průčelí, úpravy vestibulu, schodiště a zasedací síně. Zachovala se korespondence purkmistra Karla Wimmera s arch. Schulzem, stejně jako celkové i detailní návrhy.¹³ Městský inženýr F. J. Landa mu v roce 1874 předložil „k upravení“ náčrtek průčelí, vertikálně členěného na úzký střední rizalit a boční křídla. Zachované skici dokládají, že Schulz uvážil dvě varianty ukončení rizalitu — převýšenou mansardovou střechou v duchu francouzské architektury, či věžní bání s lucernou, pro kterou se rozhodl. Plány vypracoval v několika stupních podrobnosti — celkové řešení v menším měřítku, ve větším pak čtyři osy průčelí s věží i detaily štítů aj., a realizační náčrty říms ap. v měřítku 1 : 1. Přípisem z 27. dubna 1875 účtoval Schulz za architektonické i detailní výkresy 500 zl. Zároveň vypracoval rozpis nákladů na úpravu (za práce štukatérské, malířské, truhlářské i za rám obrazu císaře) v souhrnné výši 1213 zl., z toho za vlastní sál 815 zl. Architekt Schulz navrhoval některé články průčelí kamenné, a proto se na něj při realizaci městská rada písemně obrátila s dotazem, „zda-li by se bez újmy slohu na místě konsolu nedala jiná a která levnější a proto přece trvanlivá okrasa stukaturská použítí“.¹⁴

Dispozice domu čp. 236, pozdější radnice, byla určena původní výstavbou. Šířkově rozvržená budova podélně dvouraktová má osově situovaný příčný průjezd, z něhož se z boku vchází na dvouramenné schodiště ve dvorním traktu. Všechny prostory v přízemí jsou zaklenuty plochými zrcadlovými klenbami. Rovněž dispozice 1. a 2. patra je rozvržena dvouraktově, s příčným dělením původních prostorů stěnami — nyní přechleněná novými příčkami. Půdní prostor byl nedávno využit nástavbou patra podle projektu arch. Františka Rygla, projevuje se však pouze do dvora. Na východní straně dvora přiléhá k hlavní budově křídlo s pavlačí, která na ni přechází. Na protější (severní) straně uzavírají dvůr dřívější hasičské garáže.

Průčelí radnice představuje Schulzovo rané dílo, nepochybně poznamenané předchozím dvouletým studiem historické architektury v Itálii. Přesto kompozice budovy, ovlivněná existencí staršího domu v řadové zástavbě a jeho dispozicí i náčrtem ing. Landy, navazuje na u nás tradiční řešení se střední věží. Ve středu budovy se sedmiosým průčelím je jednoosý rizalit, přecházející nad hlavní římsou ve věž zastřešenou bání s lucernou, v přízemí se širokým, půlkruhově uzavřeným portálem. Obě horní podlaží mají sdružená okna, v patře umístěná v edikule se širokým segmentovým frontonem, který ve středu zdobí kartuše s městským znakem, po stranách ležící plastiky žen. Hrany středního rizalitu jsou zpevněny nárožní bosáží, stejně jako postranní křídla. Celé přízemí radnice je bosováno, okna v bočních křídlech jsou půlkruhově ukončena, se šambránami a horním klenákem. Přízemí odděluje od prvního patra průběžná mezipatrová a podokenní římsa. Jako v rizalitu i v křídlech navrhl J. Schulz okna v prvním patře v edikulách, v nichž jónské polosloupky nesou kladí ukončené trojúhelnými tympanony. Polosloupky podpírají konzoly, mezi nimiž jsou pod okny slepé balustrády. Rovněž okna druhého patra dosedají na průběžnou podokenní římsu, jsou orámována šambránami a nahoře ukončena římsami. Nad silně vysazenou hlavní římsou probíhá v celé šířce

průčelí atika, členěná pilířky a slepými balustrádami. Další patro věže zpevňují po stranách sdužené pilastry, okno je opět zasazeno do edikuly, ale nesené figurálními hlavicemi na vysokých konzolách a ukončené segmentovými frontony na zalamovaném kladí. Stejně tak jsou řešena okna v postranních vikýřích s bočními volutami. Ve štítících čtyřhranné bání radniční věže jsou umístěny hodiny. Plastická výzdoba průčelí je dílem sochaře Antonína Poppa, věžní hodiny zhotovil V. Krečmer. Radnice vyššími podlažími převyšuje sousední domy a svým věžovým průčelím dominuje této straně náměstí. Po přestavbě byl v přízemí budovy umístěn berní úřad a pokladna, v prvním patře městský úřad se zasedací síní a ve dvoře měl hasičský sbor požární zbrojnice — Smíchov byl spolu s Radlicemi, Hlubočepy a Malou Chuchlí připojen v roce 1922 k Praze jako její XVI. čtvrť a městská správa v radnici úřadovala ještě v roce 1947. V roce 1975 zde byla upravena zasedací síň a roku 1985 bylo obnoveno průčelí budovy.

Praha však v první čtvrtině 19. století rostla i na opačné, severovýchodní straně. Na místě **Karlína** byla odpradávná osada, která patřila břevnovskému klášteru. Ve 13. století území získali křižovníci s červenou hvězdou, kteří zde postavili špitál pro nemocné nakažlivými chorobami a kostel Obrácení sv. Pavla. V letech 1731—1737 tu Kilián Ignác Dientzenhofer vybudoval pro zmražené vojáky Invalidovnu, pro niž založil nadaci hrabě Petr Strozzi, ale kde se uskutečnila pouhá devítina zamýšleného projektu. Z téže doby pochází také císařská silnice v trase nynější Sokolovské ulice. Po zrušení výše uvedeného kostela v roce 1787 koupil zdejší pozemky pražský knihtiskař Jan Ferdinand Schönfeld, který zde postavil papírnu a letohárdek Růžodol s hostincem, kolem něhož byla zřízena zahrada; v sále se provozovala česká divadelní představení. Území bylo vhodné pro průmyslové podniky, z nichž k prvním patřila kartounka, zřízená Aronem Příbramem. Ale příznivé bylo i pro výstavbu bytovou. Když zde v roce 1816 stálo už čtyřicet tři domů, bylo jasné, že pro další výstavbu bude nutné vypracovat situační plán. Tak byl ještě téhož roku vyprojektován návrh se třemi rovnoběžnými ulicemi (Brandýskou, Křižovnickou a Žižkovou), trasovanými přibližně západovýchodním směrem a kříženými šesti kratšími ulicemi příčnými.¹⁵ Uprostřed předměstí mezi třetí a čtvrtou příčnou ulicí bylo navrženo náměstí, v jehož severní části měl stát farní chrám. Později však došlo ke korekci náměstního prostoru a ke změně umístění kostela do jeho jižní části. Už v roce 1817 předložil krajský úřad Kouřimského kraje, kam mělo nové předměstí náležet, žádost zemskému guberniu, aby bylo pojmenováno Karolinenthal na počest manželky císaře Františka I. Karoly Augusty. Ještě téhož roku císař návrh schválil, ale místo Karolínino údolí či Karolínov se vžil název Karlín.

V roce 1850 měl Karlín 2 927 obyvatel, roku 1869 už 13 384 a v roce 1900 21 555 obyvatel.¹⁶ V roce 1903 byl povýšen na město a od 1. ledna 1922 se stal součástí Velké Prahy jako její X. obvod. Vedle činžovních domů se v Karlíně dále stavěly veřejné budovy — farní chrám, školy, kasárna, radnice aj. V letech 1843—1851 přetrnul Karlín železniční viadukt, vybudovaný Aloisem Negrellim za účasti ing. Jana Pernera. Farní chrám měl být původně vystavěn v klasicistním a pak novogotickém stylu, ale nakonec jej profesor Karel Rössner navrhl jako neorientovanou novorománskou basiliku, kterou ještě architektonicky upravil arch. Ignác Ullman. Její stavba se realizovala v letech 1854—1863, ale na vnitřní výzdobě se pak ještě dlouho pracovalo.

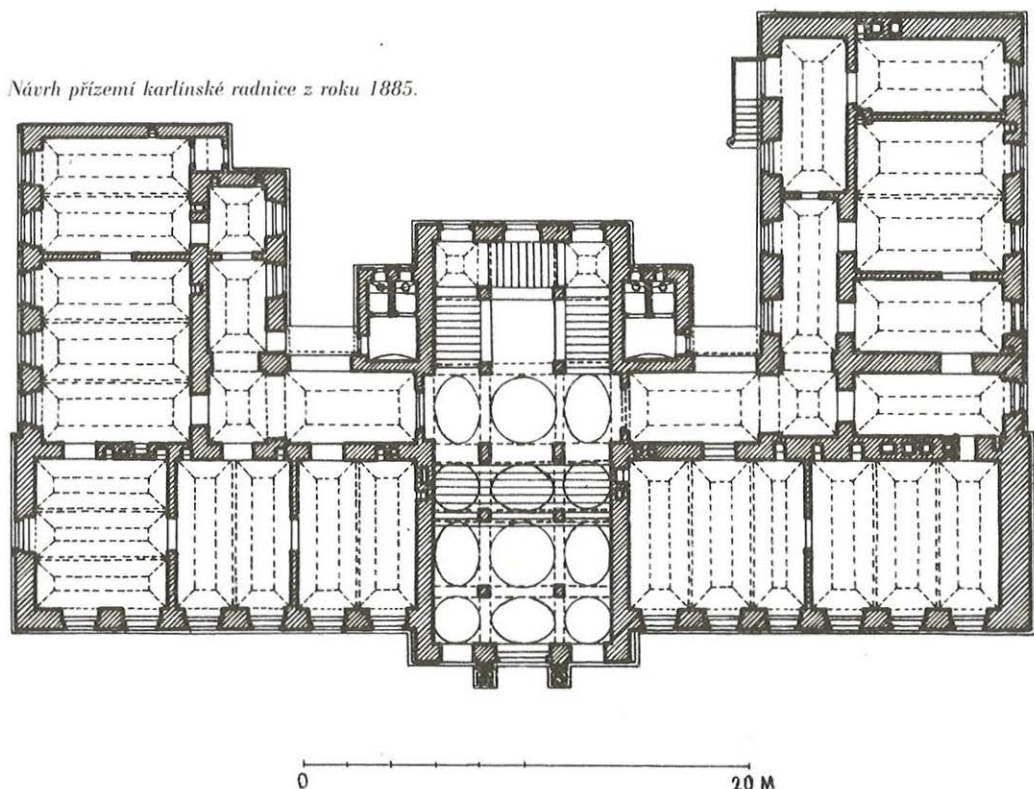

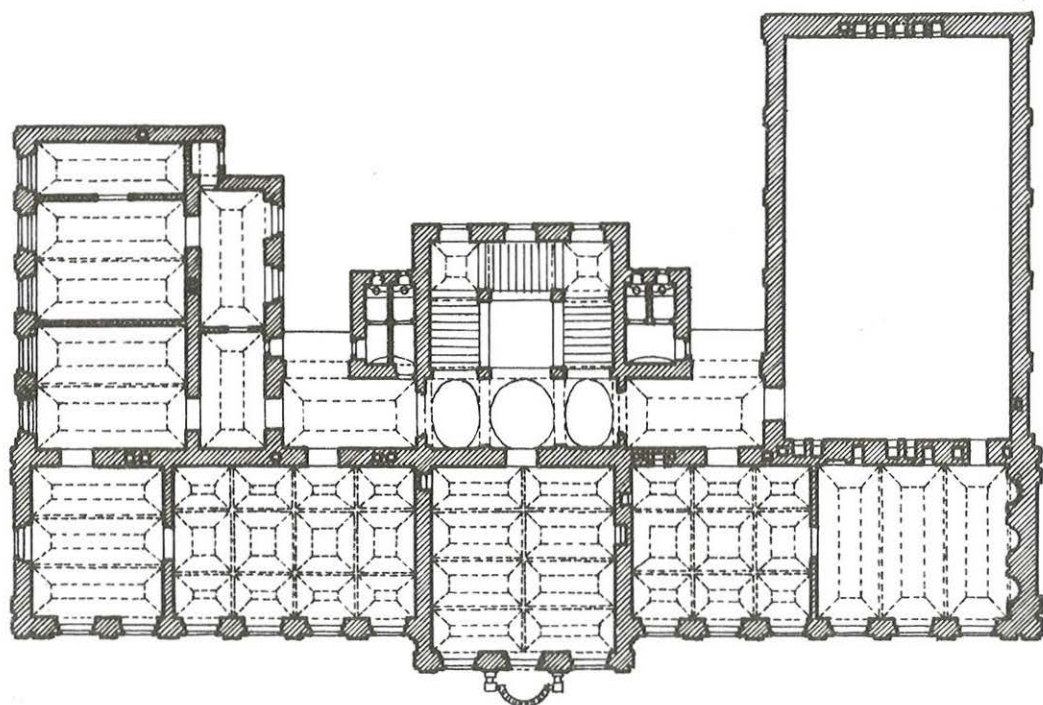
Karlínská radnice z let 1885—1886 od architektů Antonína Bauma a Bedřicha Münzbergra.

Jižní blok hlavního náměstí zakoupila městská rada k umístění úřadů, obecních ústavů a škol. Při ulici Kollárově byla postavena budova reálky, kterou navrhli architekti Antonín Baum a Bedřich Münzberger. Do náměstí byly postaveny dvě stavby — na jihozápadní straně výtvarně nenáročná škola s průčelím v duchu romantického eklekticismu, na straně jihovýchodní radnice s okresním úřadem, byty aj. Obec už dříve využívala pro úřadování obecní dům čp. 143 v ulici 1. pluku, který však později nevyhovoval a byl v letech 1885—86 nahrazen výše uvedenou radniční novostavbou. Architekti A. Baum a B. Münzberger ji pojali jako monumentální dvoupatrovou budovu ve stylu vyspělé italsko-francouzské renesance. Jestliže na Smíchově J. Schulz navázal při přestavbě činžovního domu k obecním účelům na charakteristické kompoziční utváření radniční budovy, karlínská radnice je řešena odlišně a dobové hodnocení nám dokládá důvody. „Proč nemá radnice věž, která bývá jaksi charakteristikou všech staveb toho druhu? Radnice Karlínská je slohu palácového! — Bylo to velmi šťastné,

že architekti rozhodli se neužítí tu obvyklé věže. Bylať by věž úplně zanikla v sousedství vysoké stěny vrchu Žižkova a mohutných věží chrámových, s těmi byla by konkurence bývala nevhodnou.“¹⁷ Svým hlavním průčelím je radnice orientována do náměstí, po stranách přiléhají kolmá křídla boční. Všechna křídla jsou dvoutraktová, se širokým traktem úředních místností při vnějších průčelích a vnitřní chodbou — ale v křídle západním je tomu tak jen v přízemí, zatímco v jeho obou horních patrech je zasedací síň navržena v celé šíři křídla. Jádro dispozice přízemí¹⁸ tvoří trojlodní hala a na něj navazující trojramenné schodiště. Hala je klenuta českými plackami do pasů, stejně jako chodba mezi ní a schodištěm. Východní část přízemí radnice byla využita pro úřední agendu městské rady, část západně od schodiště pro důchodový úřad, hospodářskou i technickou kancelář, školní referát a služební byt. V prvním patře se v rizalitu nacházela knihovna, místností směrem ke Kollárově ulici si najalo okresní zastupitelství, místností na opačné straně sloužily jako zasedací síně obecního úřadu (při hlavním průčelí) a okresního výboru (v bočním křídle). Nejbohatší vnitřní výzdobu má dnes tzv. Bílý salónek při severozápadním nároží s architektonickým členěním stěn a zmíněná zasedací síň prostupující do druhého patra a zastropená malovaným kazetovým stropem. Ve 2. patře byl farní úřad, tři další byty a tribuna zasedací síně. Střed hlavního průčelí budovy tvoří tříosý rizalit, ukončený trojúhelným tympanonem, na který po stranách navazují šestiosá boční kři-

Návrh přízemí karlínské radnice z roku 1885.

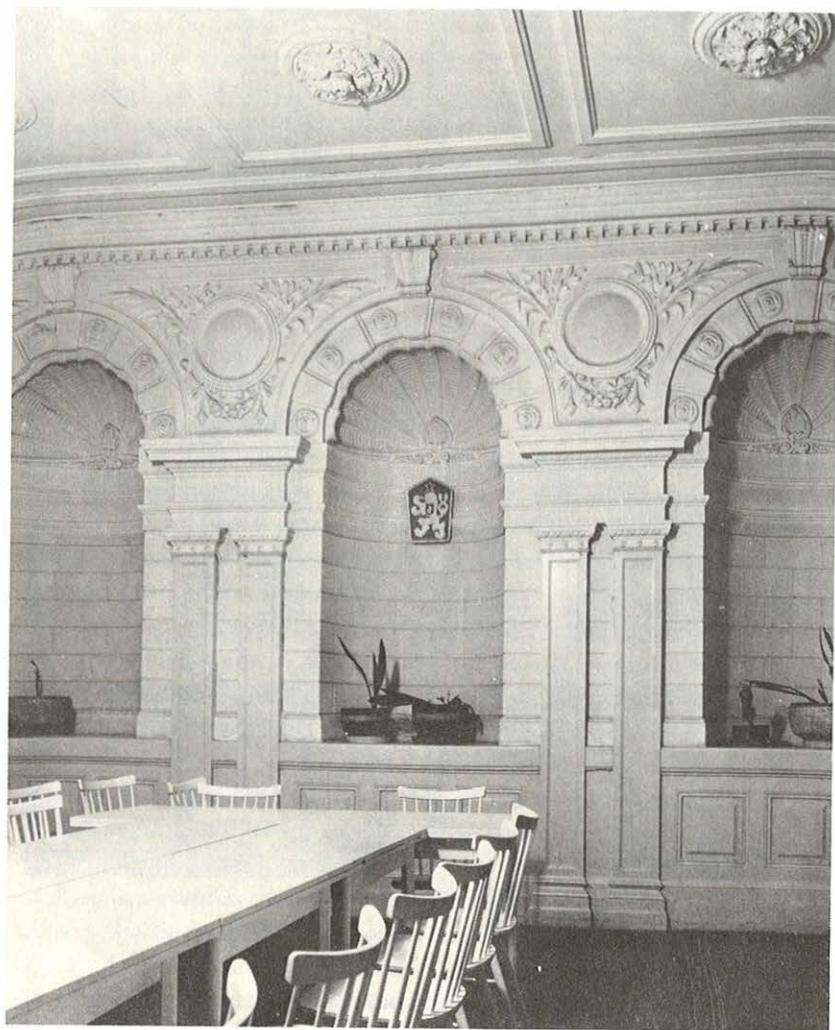
Návrh 1. patra karlínské radnice z roku 1885.

dla. — Vstup do radnice je řešen jako sloupový portál, situovaný v ose rizalitu, představené jónské sloupy nesou v patře balkón s balustrovým zábradlím. Obě horní patra rizalitu jsou členěna jónskými pilastry ve vysokém řádu, s okny v šambránách. Ve středu rizalitu se nacházel výklenek se sochou Svornosti a znakem Karlína, ve vlysu vysokého kladí pak byl nápis Radnice. Tympanon rizalitu dosud zdobí reliéfní alegorie města, chránící průmysl, obchod, školství a chudinu — reliéf je dílem sochaře Jindřicha Čapka staršího. Rizalit zastřešuje typická francouzská střecha s prudkým spádem. Boční křídla, v přízemí bosovaná, mají ve středu kartuše. Jejich horní podlaží člení pilastry ve vysokém řádu, nad okny prvního patra jsou reliéfní medailóny rovněž od Jindřicha Čapka st. Křídla kryje nízká valbová střecha. Shodně je členěno šestiosé východní průčelí budovy, které však při nároží zvýrazňuje jednoosý rizalit, ukončený trojúhelným štítem. Takový rizalit se štítem má též šestiosé průčelí západní, ale zdejší velký sál je osvětlen rozměrnými, půlkruhově uzavřenými okny v úrovni druhého patra. Celkové náklady na výstavbu radnice činily 168 943,22 zl.

Pro rozvoj Prahy ve druhé polovině 19. století a na začátku 20. století bylo nejvýznamnější oblastí původní území viničních hor východně od Nového Města, dnešní Vinohrady a Žižkov. Byla to oblast lišící se od ostatního okolí historického jádra Prahy, protože se v ní nenacházely staré vsi a teprve v pozdějším vývoji se zde objevují různé usedlosti, zahrady a aleje. Území bylo kdysi zalesněno, ale po vykácení lesů nepřinášelo předpokládaný užitek a velké plochy zůstaly ležet ladem. Především této oblasti se týkalo už zmíněné nařízení Karla IV. z roku 1358 osadit neplodnou část pozemků vinnou révou. Jinak místem procházely cesty,

ústící v Koňské a Sviňské bráně Nového Města. Vedle vinic tu byly chmelnice, pole i zahrady. Velkou ránu zdejšímu vinařství však přinesla třicetiletá válka, kdy vinice byly zpustošeny při stanování vojsk i v souvislosti s tehdejším odchodem části majitelů z města a ze země. Část ploch při obvodu historického jádra byla po této válce zabrána k vybudování nového pásu barokních hradeb. Vinařský charakter oblasti tady přetrval, ale od 18. století zde vznikaly též sady — například Kanálka či Wimmerovy sady zvané Růžové aleje; vinice se dodnes zachovala jen jedna, a to na úbočí pod vilou Gröbovkou. V roce 1875 bylo rozsáhlé území roz-

Zasedací síň městské rady v 1. patře karlínské radnice.

Trojramenné schodiště radnice v Karlíně.

děleno na dvě oblasti — Vinohrady I. a Vinohrady II. Severovýchodní Vinohrady I. byly na žádost starosty Karla Hartiga přejmenovány v roce 1877 na Žižkov.

Vinohrady (do roku 1968 Královské) prožily od poloviny 19. století nejbouřlivější rozvoj ze všech pražských předměstí a před spojením s Prahou dosáhly také největšího počtu obyvatel. Statistické údaje tento rozvoj názorně dokládají: v roce 1850 měly Královské Vinohrady 231 obyvatel, roku 1880 14 831, roku 1900 52 504 a roku 1921 83 367 obyvatel. Hlavní rozmach obce spadá tedy do poslední čtvrtiny 19. století a začátku 20. století. Po zboření hradeb byla vypracována zajímavá urbanistická koncepce s hlavním šestiúhelným Purkyňovým náměstím — nyní náměstím Míru — se třemi vějířovitě se rozvíjejícími ulicemi a pravidelně rozvrženými bloky činžovních domů, sloužících na rozdíl od Žižkova majetnějším vrstvám. Kladem řešení bylo uchování některých zelených ploch (dnes sady Riegrovy, Havlíkovy

a Bezručovy, Rajská zahrada), dále byl vytyčen vinohradský hřbitov. Současně s obytnými domy se stavěly i veřejné budovy — na hlavním náměstí radnice (1876—1878), škola (1876—1878), farní chrám sv. Ludmily (1888—1893), Národní dům (1893—1894) a divadlo (1905—1907) a mimo ně velké (dnes hlavní) nádraží, německé (dnes Smetanovo) divadlo, další školy, vodárenská věž aj. V roce 1922 byly Královské Vinohrady přičleněny k Praze jako její XII. čtvrť.

Při výstavbě Královských Vinohrad se účastnili také významní architekti té doby — Antonín Barvitiús, Ignác Ullmann, Josef Schulz, Antonín Wiehl, Josef Mocker, Antonín Turek a další. Rychlý rozvoj obce vyvolal brzkou výstavbu radnice — ač právě tento rozvoj způsobil v další etapě architektonické poničení této budovy. Umístění a utváření hlavního náměstí ovlivnily staré cesty — na Žitnou ulici navazující vršovická cesta, při výstavbě Královských

Radnice Královských Vinohrad z let 1876—1878 od ing. Josefa Franzla, architektonické řešení průčelí od arch. Ignáce Ullmanna.

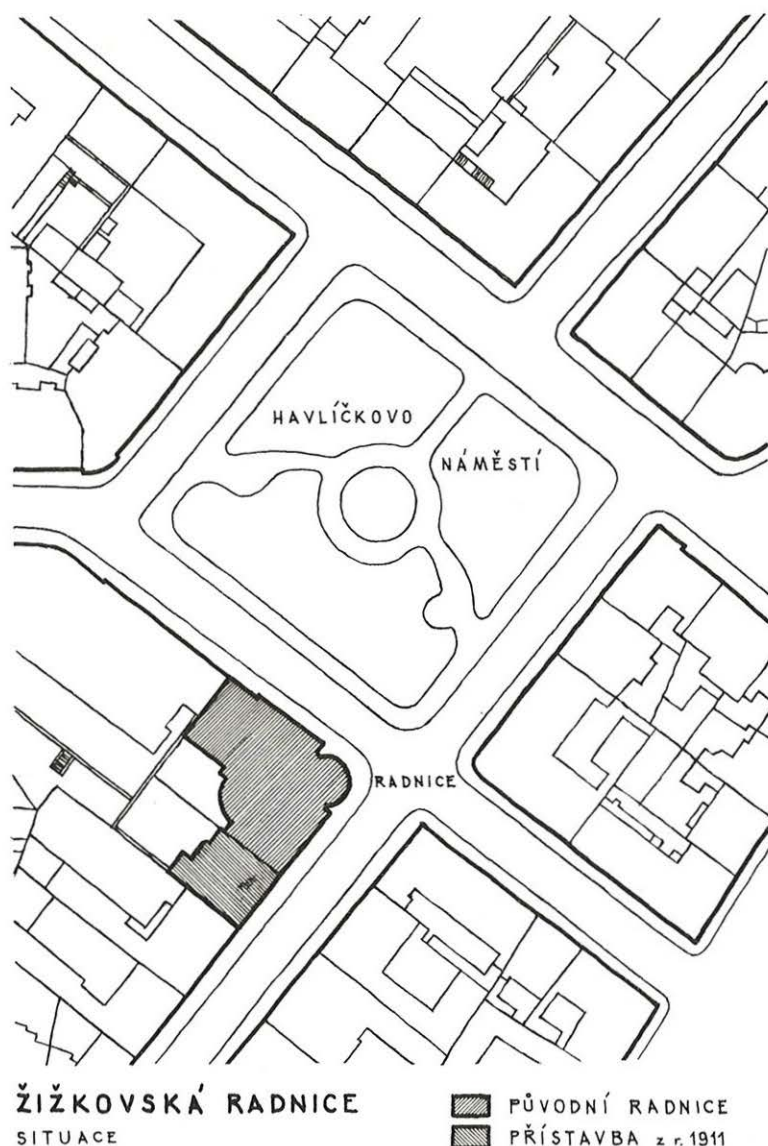

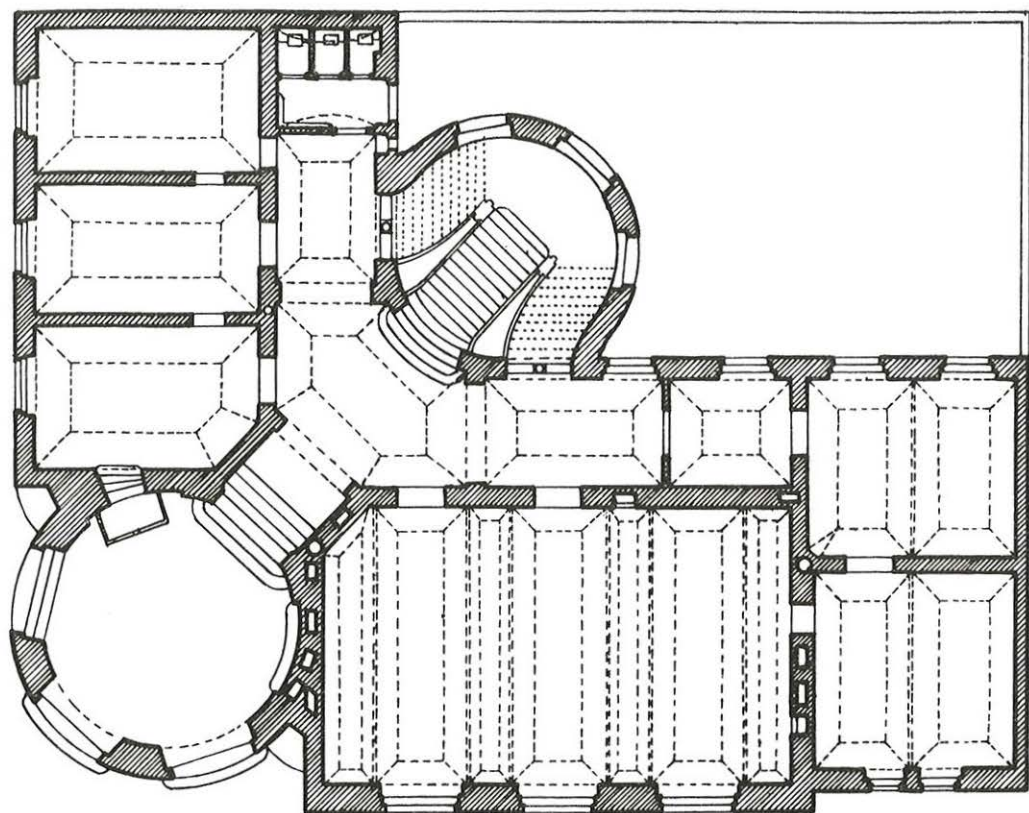
Radnice na Žižkově z let 1889—1890 od arch. Jana Šimáčka — celkový pohled.

Vinohrad Palackého třída (dnes ulice Anglická a Francouzská), a v ose ulice Ječné trasovaná třída Korunní (dnes ulice Jugoslávská a Wilhelma Piecka); nové náměstí se nachází v jejich průsečíku.¹⁹ Náměstí má šestiúhelný půdorys, vzniklý zkosením obou východních rohů obdélníku. Východní část náměstí je dvakrát zalomena, strana západní naopak přímá, rozdělená nynější ulicí Jugoslávskou. Radnice (čp. 600) byla záměrně postavena v nároží náměstí a Jugoslávské ulice a vedle ní byla umístěna škola (čp. 601). Obě budovy vyprojektoval vrchní městský inženýr Josef Franzl, ale průčelí vinohradské radnice přepracoval architekt Ignác Ullmann a její vnitřní vybavení navrhli Antonín Baum a Bedřich Münzberger — uvnitř budovy se nacházela zasedací síň s kazetovým stropem a síň poradní i prezidiální. Z hlediska kompozičního řešení budovy zde I. Ullmann navázal na historické radniční schéma s nárožní věží. Radnice však záhy nepostačovala, a proto obec v roce 1883 přikoupila vedlejší dům čp. 566,

který dala v roce 1895 zbořit a na jeho místě postavit k radnici přístavbu. V radničním areálu byl také umístěn okresní soud, berní úřad a záložna. V roce 1904 došlo k dalšímu rozšíření budovy přístavbou do dvora. Ale Vinohrady dále rostly a po jejich připojení k Velké Praze v roce 1922 byl zdejší městský úřad změněn na magistrátní úřadovnu hlavního města Prahy,

Situace žižkovské radnice na Havlíčkově náměstí s přístavbou z roku 1911.

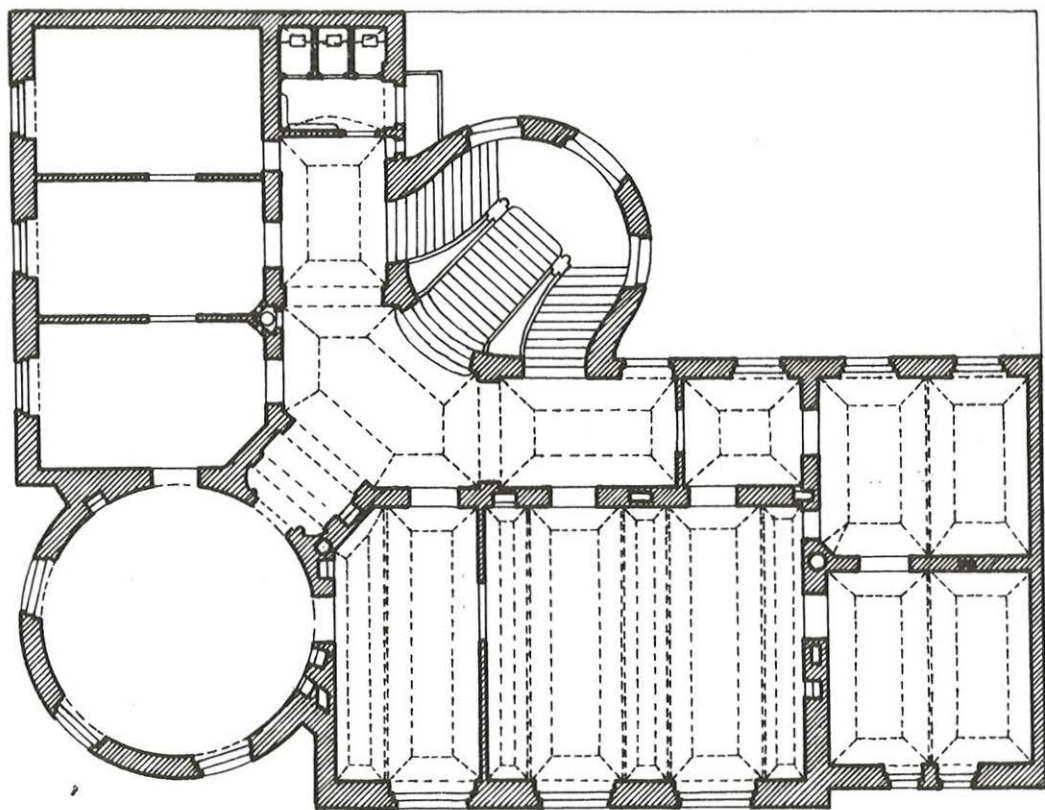

0 20 M

Návrh přízemí žižkovské radnice z roku 1889.

která v roce 1927 převzala i politickou správu. Rozšířeně agendě budova zase nepostačovala, a tak došlo k nástavbě dalších dvou (v nároží tři) pater a k náhradě novorenesančního průčelí konstruktivistickou úpravou podle projektu ing. Jaroslava Brady z roku 1928.²⁰

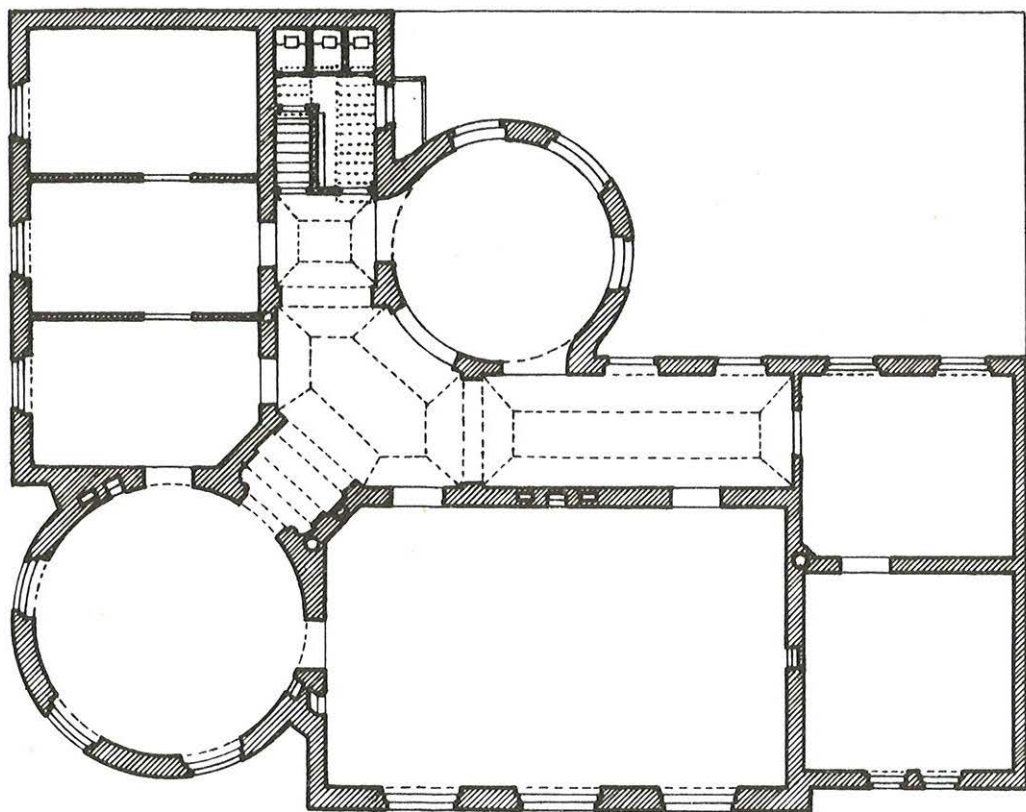
Fotografie vinohradské radnice z roku 1906 nám ukazuje původní stav s oběma novorenesančními průčelími. Členění těchto průčelí a jejich architektonické tvarosloví jsou charakteristické pro tvorbu arch. Ignáce Ullmanna. Rohový dvoupatrový objekt měl při nároží věžový jednoosý rizalit, ukončený kuželovou střechou s hodinovými vikýři do stran. Na opačných stranách obou průčelí končila budova tříosými rizality, zastřešenými mansardovými střechami. Střední část průčelí byla do náměstí čtyřosá, do Jugoslávské ulice šestiosá. Horizontálně byla radnice členěna římsami mezipatrovými i podokenními, nad hlavní římsou stavba vrcholila balustrádovou atikou s pyramidkami na podstavcích (motiv užitý Ullmannem například u České spořitelny čp. 1 009/I. na Národní třídě). Průčelí obou dolních podlaží byla dělena

Návrh 1. patra žižkovské radnice z roku 1889.

pásovou rustikou, s obdélnými okny v šambránách — v přízemí i s nadokenními římsami. Naopak druhé patro nárožního rizalitu i obou rizalitů postranních členily pilastry (u nároží věžního rizalitu sdružené); okna v tomto převýšeném patře měla šambrány a byla půlkruhově uzavřena. Mezi okny zdobily střední část hlavního průčelí fresky od Viktora Barvitia, představující císaře Karla IV., sv. Václava a Jiřího z Poděbrad v nižších, rovněž půlkruhově ukončených rámech. Výzdobu doplňovala hesla Volnost, Rovnost a Svornost. Nad freskami i ve vlysu hlavní římsy všech rizalitů se nacházela štuková výzdoba. Při konstruktivistické přestavbě byla budova zvýšena nástavbou dvou pater a při nároží dostala ustupující, do náměstí pěti-osou část, o patro vyšší než vlastní radnice. Konstruktivisticky bylo upraveno i průčelí k radnici připojené bývalé školy čp. 601. Při přestavbě byla dispozice obou staveb v zásadě převzata, ale architektonicky pozoruhodná průčelí vlastní radnice byla zničena.

V oblasti pozdějšího **Žižkova** stála starší osada Olšany, kde byl při moru v Praze roku 1679 zřízen morový hřbitov s kaplí sv. Rocha. V severní části území se zdvihá vrch Vítkov, známý Žižkovým vítězstvím nad Zikmundovými vojsky v roce 1420. Po vybudování železniční tratě pod severním svahem Vítkova se na Žižkově mnoho stavělo, a proto zdejší starosta,

Návrh 2. patra žižkovské radnice z roku 1889.

stavitel Karel Hartig vypracoval pro další zástavbu regulační plán. Už v roce 1881 byl Žižkov povýšen na město. V roce 1880 měl již 21 212 obyvatel a patřil k největším městům v českých zemích. Na Žižkově bylo 15 továren a 878 jiných průmyslových a obchodních závodů. Proto se tu usazovalo především dělnické obyvatelstvo a překotná výstavba způsobovala, že zdejší domy často postrádaly patřičné vybavení. V roce 1900 žilo na Žižkově už 59 326 obyvatel, pro něž se stavěly levnější byty, mnohdy jen o jedné místnosti, se společným příslušenstvím. Vedle činžovních domů se budovaly i veřejné budovy — školy, reálka a gymnázium, farní chrám sv. Prokopa (1899—1903) a radnice. V roce 1922 byl Žižkov spolu s Hrdlořezy a Malešicemi připojen k Praze jako její XI. čtvrť.

Od roku 1876 pracoval městský úřad v domě čp. 100 na Prokopově náměstí, který bylo nutno uvolnit pro okresní soud a berní úřad. Proto se městská rada rozhodla postavit novou radnici čp. 700 na jihozápadní straně Basilejského, dnešního Havlíčkova náměstí. Novorenesanční budovu navrhl arch. Jan Šimáček a postavili ji stavitelé Tomáš Brož a Josef Přáda.²¹ Dvoupatrová budova v nároží Havlíčkova náměstí a Lipanské ulice má zajímavou dispozici. Vstup z nároží vedl autora k situování dvou válců v úhlopříčné ose. V předním je v přízemí

vestibul klenutý plochou klenbou s lunetami a v patrech místnost prezidia a komisí, ve dvorním válci trojramenné schodiště. Obě k sobě kolmá, krátká křídla radnice jsou řešena jako dvoutraktová, s hlavními místnostmi do náměstí i ulice a s chodbou do dvora. Podle projektu z roku 1888 se v přízemí počítalo v náměstním traktu s důchodovým úřadem a technickou kanceláří, v traktu uličním pak s vrátnicí a bytem. V prvním patře již pracoval starosta a městští úředníci, ve druhém patře byly další úřední místnosti a do náměstí orientovaná zasedací síň, dnešní síň obřadní. Vstupuje se do ní dvěma edikulovými portály, třetí shodný portál s korintskými pilastry nesoucími zalamované kladí vede do výše zmíněné kruhové místnosti v nároží (původně místnost komisí, nyní předsíň obřadní síně). Bývalá zasedací síň je zaklenuta malovanou zrcadlovou klenbou s lunetami, jejíž zrcadlo je řešeno kazetově. Ve středu obou kratších stran jsou ve stěnách malé kartuše s písmenem Ž (Žižkov). Na dlouhé stěně proti oknům visí rozměrný obraz Adolfa Liebschera Bitva na hoře Vítkově dne 14. července

Trojramenné schodiště žižkovské radnice.

Zasedací (nyní obřadní) síň ve 2. patře žižkovské radnice.

1420, který městská rada zakoupila v roce 1908. V architektuře radnice je zvýrazněna vstupní válcová část, ukončená kopulí s lucernou. Vstup v bosovaném přízemí je půlkruhově ukončen, stejně jako postranní okna v této části i v bočních křídlech. Nad vstupem obíhá ochoz, obě kruhové místnosti v horních patrech osvětlují tři okna v edikulách. Jinak je náměstní křídlo architektonicky řešeno náročněji než uliční. Je rozděleno ve dvě části: v hlavní levé třísové části jsou v prvním patře třídílná okna a ve druhém patře obloukově uzavřené prosklené dveře vedoucí na balkóny, zatímco část pravá je v obou podlažích osvětlena dvěma sdruženými okny s architekturou, jež se objevuje i u třísového uličního křídla. Válcovou část i boční křídla spojuje mohutná hlavní římsa na konzolách. V nárožích obou křídel jsou mezi prvním a druhým patrem situovány kartuše s městským znakem. Po dostavbě radnice v roce 1890 se při příležitosti uvedení do provozu konala slavnost, při níž byla improvizovaná socha Jana Žižky na vrchu Vítkově osvětlena elektrickým světlem.²² Žižkov však nadále rostl a nová budova

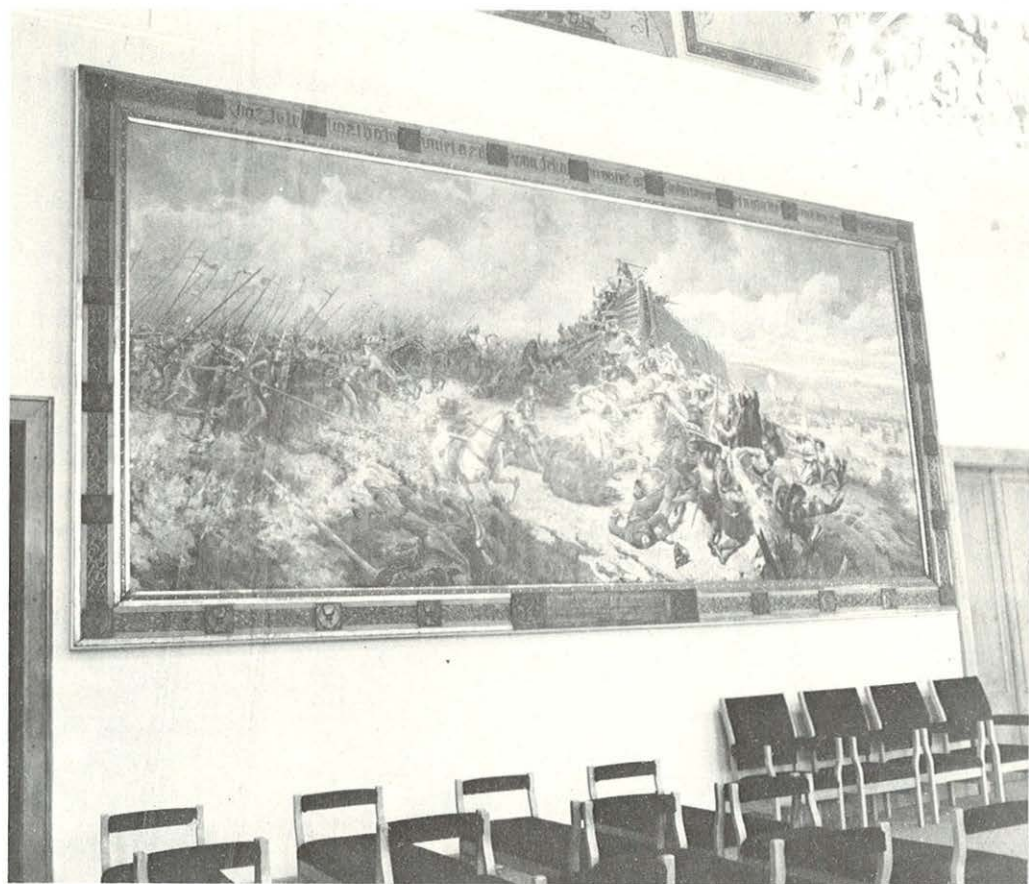
Kazetový strop zasedací (nyní obřadní) síně ve 2. patře žižkovské radnice.

záhy nepostačovala. Proto k ní v roce 1911 Josef Frič přistavěl novou část na místě domu čp. 390 v Lipanské ulici. Tato přístavba je třípatrová, tříosá, opět s hlavními místnostmi do ulice a trojramenným schodištěm s chodbou do dvora. Štítové průčelí má v ose prvního a druhého patra balkón. — Dne 14. října 1918 se před radnicí konal jeden z velkých táborů lidu, při němž byla vyhlášena samostatná Československá republika.

Další rozvíjející se obcí byly **Vršovice**, jejichž jádrem byla stará ves, založená patrně v 11. století vyšehradskou kapitulou. Zdejší kaple sv. Maří Magdalény se připomíná už v roce 1088, ale v gotické době ji nahradila novostavba a tu nynější barokní kostel sv. Mikuláše z roku 1704. Jako na Vinohradech i ve Vršovcích se od doby Karla IV. pěstovalo víno, podle něžž dostala ves název Viničné údolí. V době renesanční byla na začátku 17. století přestavěna zdejší tvrz čp. 1, jejíž zbytky se zachovaly v Leningradské ulici. V roce 1717 se tu nacházelo 17 gruntů, v roce 1750 už 30 usedlostí, roku 1788 měly Vršovice 70 popisných čísel, roku 1828 102 domů. V roce 1811 se zde usadil Josef Rangheri, který se věnoval hedvábnictví. Jeho syn Jindřich Rangheri si v roce 1842 vystavěl ve Vršovcích usedlost čp. 120, po

něm nazývanou Rangherka. Na její západní straně byl v roce 1874 přistavěn činžovní dům podle projektu stavitele Václava Veselého.²³ Stará fotografie z roku 1893 ukazuje tehdejší stav obou objektů před novorenesanční přestavbou.²⁴ Dvojí výstavbu dokládají různé úrovně podlaží, dva vstupy se schodišti i rozdílné architektonické členění. Východní část s jedenáctiosým jižním průčelím byla prostá, naopak západní s krátkým severním křídlem vrcholila u sedmiosého bočního průčelí postranními hranolovými věžemi, zastřešenými nízkými stany. Jižní i západní průčelí bylo členěno v přízemí lizénami a v obou horních podlažích pilastry ve vysokém řádu. V roce 1882 obec objekt vykoupila a umístila tu školu, zahradu usedlosti pak

Obraz Adolfa Liebschera Bitva na hoře Vítkově dne 11. července 1420 v zasedací (nyní obřadní) síni žižkovské radnice.

upravila na veřejný sad. Tehdejší rozmach Vršovic opět dokládají údaje o počtu jejich obyvatel. V roce 1850 zde žilo 1 084 obyvatel a roku 1880 5 732, v roce 1900 měly Vršovice 13 580 a roku 1921 už 33 008 obyvatel. Proto byla obec povýšena v roce 1885 na městys a roku 1902 na město, v roce 1922 byly Vršovice připojeny spolu se Strašnicemi, Záběhlicemi a Hostivaří k Velké Praze jako její XIII. čtvrť.

Po získání městského statutu se obecní rada usídlila v Rangherce, kterou dala přebudovat. Dobový situační plán ukazuje dosavadní využití jednotlivých podlaží pro školní účely, byt apod. Následující přestavba byla provedena v novorenesančním stylu. Podle Jindřicha Nolla se tak stalo už v roce 1899 a slohový výraz průčelí je blízký stavbám Antonína Turka.²⁵ Věže západního průčelí byly sneseny a obě části byly architektonicky sjednoceny. Hlavní dvacetidvouosé jižní průčelí má skoro ve středu umístěn tříosý rizalit s vysokým štítem a po stranách též tříosé rizality, ale s nižšími štíty. Horizontální budovu člení římsy — nad přízemím mezi-patrová a podokenní, dále římsa korunní; budovu kryje vysoká valbová střecha, na níž je za

Radnice ve Vršovicích, vzniklá přestavbou dvou starších domů.

Radnice v Nuslích z roku 1908 od arch. Antonína Turka.

středním štítem vížka s ochozem a lucernou. Původní členění západní části pilastry a lizénami bylo při přestavbě odstraněno a nahrazeno v přízemí bosováním, v patrech plochou pásovou rustikou. Podobně je členěno i nyní šestiosé západní průčelí, při jihozápadním nároží s jednoosým rizalitem, vrcholícím rovněž štítem. Naopak se zachovalo původní členění s mělkou rustikou u dvorního průčelí, jež je v důsledku svažitosti terénu jen jednopatrové. Svah byl tehdy na jižní straně také upraven a nově tu byly vybudovány schody. Po přestavbě Rangherky na radnici získala budova charakter zámku, ale takové kompoziční řešení se objevuje už v renesanci u některých renesančních radnic v jiných zemích.²⁶ V roce 1950 byla v radnici zřízena obřadní síň, nově upravená v roce 1974. Obvodní národní výbor Praha 10 zde sídlil do roku 1977, kdy získal nové budovy na třídě SNB. V následujícím roce byla provedena celková rekonstrukce bývalé radnice.

Sousední **Nusle** se uvádějí už v zakládací listině vyšehradské kapituly z doby kolem roku

1070.²⁷ Byly to vlastně dvě osady, později zvané Nusle Dolní a Horní s rotundou sv. Pankráce (za třicetileté války byl kostelík zničen a v roce 1650 nově vybudován), od začátku 19. století se Horní Nusle nazývají Pankrác. Ve 2. polovině 19. století se zde staví průmyslové podniky — pivovar, továrny na stávkové zboží, koberce a rohožky, margarín, mýdlo a svíčky atd. a v té souvislosti se tu buduje mnoho činžovních domů. V roce 1854 jsou Nusle a Pankrác spojeny v jednu katastrální obec. V roce 1880 měly 5 555 obyvatel, roku 1900 už 20 122 a v roce 1921 34 160 obyvatel.²⁸ V roce 1922 byly spolu s Michlí a Krčí připojeny k Praze jako její XIV. čtvrť.

Na město byly Nusle povýšeny v roce 1898. Staly se také sídlem okresního soudu, pro který si vystavěly budovu v Tábořské ulici a v jejím sousedství pak v roce 1908 radnici podle návrhů arch. Antonína Turka. Novorenesanční dvoupatrová budova nebyla postavena na nyní již zastavěném nuselském náměstí (dnes bratří Synků), ale jako část strany nově vznikajícího náměstí dnes Pařížské komuny. Hlavním průčelím je však orientována k Sezimově ulici do prostoru náměstí bratří Synků. Toto šestiosé (v přízemí jen pětiosé) průčelí má představeně věžové křídlo, v přízemí s podloubím a v patře s arkádovým balkónem; křídlo vrcholí volutovým štítem, za nímž se zdvíhá dlátová střecha s osmibokou věžičkou na hřebeni. V bosovaném přízemí radnice jsou okna ukončena půlkruhově, stejně jako vstup do budovy v portiku. Obdélná okna prvního patra mají kamenné kříže, okna ve druhém patře jsou opět — stejně jako tři arkády představeného křídla — zaklenuta obloukově. Nárožní rizalit na pravé straně ukončuje štítek. Jedenáctiosé západní průčelí má po obou stranách mělké rizality, z nichž tříosý severní rizalit zdobí ve středu prvního patra arkýř a nahoře dvoupatrový volutový štít, užší rizalit jižní uzavírá menší štít. Hlavní vstup z Tábořské ulice vede ke dvouramennému schodišti, k němuž na západní straně přiléhá klenutá chodba — z ní jsou přístupné místnosti, orientované do náměstí Pařížské komuny. V přízemí byla tehdy umístěna záložna, do Tábořské ulice pak podatelna a místnost městského důchodu. Schéma dispozice přízemí se opakuje v prvním patře, kde při severozápadním nároží budovy byla místnost starosty, za představným křídlem malá zasedací síň. Velká zasedací síň se nachází nad ní ve druhém patře, kde je schodiště zastopeno neckovou zrcadlovou klenbou a koutovými lunetami.

Osada **Bubeneč** se původně jmenovala Ovenec (nejstarší zmínka o ní je z roku 1197) podle knížecího ovčince, jenž se nalézal na západní straně královské obory. Ve 13. století tu byly dva dvory, náležející klášteru švatojiřskému. Ještě v době románské vznikl v osadě filiální kostelík sv. Gotharda, ale fara byla při něm zřízena až v roce 1786 — kostel byl pak v roce 1801 z velké části nově vystavěn. V roce 1840 se Bubeneč stal samostatnou obcí a o deset let později si zdejší obyvatelé zvolili obecní zastupitelstvo. Zemědělská obec na přelomu 19. a 20. století prudce vzrostla, jak ukazují statistické údaje: v roce 1880 měla 1 698 obyvatel, roku 1910 zde bydlelo již 10 657 a v roce 1921 15 830 obyvatel.²⁹ V roce 1904 byl Bubeneč povýšen na město a roku 1922 se spolu s Dejvicemi, Sedlcem, Vokovicemi a Veleslavínem stal XIX. čtvrtí Velké Prahy.

Na místě pozdější radnice na Krupkově náměstí byl v roce 1765 postaven domek, který roku 1796 koupila obec, aby v něm zřídila triviální školu. Když se roku 1889 škola přestěhovala do nové budovy, sloužil dům obecnímu úřadu. Zvětšující se obci však nepostačoval,

Vysočanská radnice — pohled ze Sokolovské ulice.

a proto dala městská rada na jeho místě postavit novou radnici. Stavitel Václav Orel ji vyprojektoval v novorenesančním stylu jako jednopatrovou nárožní budovu s křídlem proti severnímu průčelí kostela sv. Gotharda. Pětiosému hlavnímu průčelí dominuje asymetricky situovaná dvoupatrová věž, v přízemí s edikulovým vstupním portálem; je ukončena bání s lucernou a po stranách má nárožní věžičky. Jižní stranu tohoto průčelí tvoří rizalit, který v prvním patře zdobí arkýř na konzolách a nad ním obloučkový štít. Přízemí radnice, dostavěné v roce 1905, je bosováno, s okny půlkruhově uzavřenými. V ose střední části je umístěn znak města. Vstupní schodiště zdobí štuková výzdoba. Po připojení Bubenče k Velké Praze byla i v budově radnice umístěna škola.

Radnici si před první světovou válkou postavily také **Vysočany**, které byly na město povýšeny v roce 1903. O Vysočanech a zdejším dvoře je zmínka v roce 1239. Později tu stála i tvrz a další dvory, pak zámek a pivovar. Výstavba železnice v roce 1872 zde vytvořila

příznivé podmínky pro zakládání nových továren, případně rozšiřování průmyslových podniků starších. Ve Vysočanech byl cukrovar, parní mlékárna, továrna na umělá hnojiva, na fermeže a laky, na gumové zboží, dále cihelny, především však v roce 1897 založená Kolbenova továrna, po pozdějším spojení podnik Českomoravská Kolben-Daněk. A průmyslová výstavba zase vyvolala výstavbu činžovních domů i domků pracujících. V roce 1921 zde žilo 8 554 obyvatel a v roce 1922 se Vysočany s Hloubětínem a Prosekem staly IX. částí Velké Prahy. — Pro účely městské správy si Vysočany v roce 1911 postavily při nároží ulic dnes Sokolovské a Jožky Jabůrkové dvoupatrovou radnici. Její hlavní průčelí, orientované do ulice Sokolovské, je jedenáctiosé, svisle členěné nárožním jednoosým rizalitem a při východní straně situovaným rizalitem tříosým, vrcholícím štítem. Za ním se na hřebeni střechy nachází věžička, dominující celé stavbě. Bosované přízemí má okna půlkruhově ukončená, jaká se nacházejí i ve druhém patře tříosého rizalitu. Ostatní okna severního průčelí jsou pravoúhlá, většinou s nadokenními římsami. Také nárožní rizalit ukončuje štít, další štít se nalézá ve středu mezi oběma rizality. V jeho ose je v přízemí umístěn vchod, ale hlavní vstup do budovy je ve středu tříosého rizalitu, ozdobeného mezi okny prvního a druhého patra znakem města. Pětiosé boční průčelí do ulice Jožky Jabůrkové má po stranách jednoosé rizality rovněž ukončené štíty a propojené atikou — jinak se zde architektonické tvarosloví opakuje. Jádrem radniční dispozice jsou dvě schodiště. Hlavní vstup vede přes klenutý vestibul k trojramennému schodišti. Okna v horních patrech tříosého rizalitu patří nejvýznamnějším prostorům — v prvním patře správním místnostem a ve druhém patře zasedací síni, nyní síni obřadní. Rovněž druhé schodiště je trojramenné.

Kromě uvedených měst byly v okolí historické Prahy na města povýšeny další obce, které si však do roku 1914 (propuknutí první světové války), případně do začátku roku 1922 (vzniku Velké Prahy) vlastní radnici nepostavily. Jde o Košíře, povýšené na město v roce 1895, a Libeň povýšenou v roce 1898, dále o Břevnov, povýšený na město v roce 1907, a Podolí, které se stalo městem v roce 1911. V roce 1922 se Košíře spolu s Motolem a Jinonicemi staly XVII., Libeň se Střížkovem, Kobylisy, Trojou s Podhořím a Bohnicemi VII., Břevnov se Střešovicemi a Libocí XVIII. a Podolí s Bráníkem a Hodkovičkami XIII. čtvrtí Velké Prahy. K nim přibýly ještě jako VII. čtvrť Holešovice a Bubny, které dříve statut města neměly.

Uvedených osm radnic představuje skupinu budov, symbolicky vyjadřující obdivuhodný vznik a rozvoj nových měst v nejbližším okolí Prahy, skupinu z různých hledisek jednotnou i rozdílnou. Jako pražské historické radnice, také radnice nové představují měšťanskou reprezentaci, která se promítá do jejich architektury. V minulosti radnice vždy vznikaly až v existujících městech — zde tomu tak bylo jen v některých předměstích (Žižkově, Nuslích, Vršovcích, Vysočanech a Bubenči), v dalších už před povýšením obcí na město (Smíchově, Vinohradech a Karlíně). Některé obce se přitom pokládaly za města, ač byly na ně povýšeny až později.³⁰ Různá je rovněž architektonická kvalita radnic. Jako nejhodnotnější je možné označit průčelí smíchovské radnice od J. Schulze a nyní již nezachovalé průčelí radnice na Vinohradech od I. Ullmanna. Architektonické kvality však mají i radnice na Žižkově, v Karlíně

ně,³¹ Nuslích i ve Vršovcích, v menší míře radnice ve Vysočanech a Bubenči. Konečně pozornost zasluhuje i urbanistické začlenění radnic do nových prostorů. Zatímco se v minulosti stavěly radnice jen na náměstích³² (ze zmíněné skupiny tomu tak bylo v Karlíně, na Smíchově, Vinohradech a Žižkově), v Nuslích, Bubenči i ve Vršovcích se neurčitý náměstní prostor teprve utvářel a ve Vysočanech vznikla radnice jen při významné ulici (dnešní Sokolovské). Z osmi radnic jsou památkově chráněny jen tři — na Smíchově, Žižkově a v Karlíně — měla by však být uvážena ochrana i u radnic v Nuslích a Vršovcích. Dále je nutné řešit vhodné využití některých radnic a rehabilitovat jejich interiéry (například na Smíchově). Architekturu radnic by také zvýraznilo uvážené barevné pojednání jejich průčelí. V každém případě posuzované radnice představují stavby, které zajímavě přispívají k mnohotvárné podobě našeho hlavního města.

POZNÁMKY

- 1 Kibic, K.: Radnice Menšího Města pražského, Staletá Praha III., 1967, s. 92.
- 2 Listina Ferdinanda III. ze 12. července 1648, viz Čelakovský, J.: Privilegia měst pražských, s. 591.
- 3 V Podskalí získali v roce 1582 odkazem Jana Nygella Litomyšlského „výsadní dům práva pořízeního“ čp. 383, z něhož vznikla radnice. Cechovní správa zůstala v raném baroku zachována — naopak počet starších v cechu se zvětšil z původních čtyř na osm v r. 1645. V l. 1727—1728 radnici barokně přestavěl stavitel Jan Hrdlička; byla to jednopatrová stavba se sochou sv. Mikuláše ve štítě a věžičkou na mansardové střeše. Po zrušení plaveckého cechu v roce 1783 byla radnice prodána k obytným účelům. V roce 1846 došlo k rozšíření budovy přístavbou, ale při asanaci Podskalí byla i s ní v r. 1911 zbořena.
- 4 Čarek, J.: Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, s. 314.
- 5 Kibic, K.: Novoměstská radnice v Praze, její stavební vývoj a problémy rehabilitace, Staletá Praha II., 1966, s. 202.
- 6 Fialová, L.: Charakteristiky pražských předměstských usedlostí a jejich vývoj. Acta universitatis Carolinae 1973, Geographica, No 1, s. 27—28.
- 7 Tamže, s. 39.
- 8 Zelinka, T. Č.: Pražská předměstí, Praha 1955, s. 25.
- 9 Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky 1850—1970. Praha 1978, sv. 1, s. 50.
- 10 Obce jsou seřazeny podle roků, kdy byly povýšeny na města. Už předtím byly na ně povýšeny Uhřetěves (v roce 1866 na městečko, r. 1913 na město) a Radotín (roku 1867 na město).
- 11 Viz pozn. 8, s. 21.
- 12 Původem románský kostel sv. Filipa a Jakuba na Smíchově byl zbytečně zbořen r. 1892.
- 13 AA NTM, fond J. Schulz, 37/6/53.
- 14 Tamže, dopis purkmistra Karla Wimmera ze dne 6. dubna 1876.
- 15 Lejsková-Matyašová, M.: Od Špitálska ke Karlínu. Urbanistický vývoj, památky, zajímavosti a průmyslový rozvoj nejstaršího pražského předměstí, Praha 1967, s. 13.
- 16 Viz pozn. 9, s. 52.
- 17 Nová radnice města Karlína, Technické listy, roč. II., 1889, s. 201.
- 18 Půdorysy všech tří podlaží uvedeny tamže, s. 235.
- 19 Ševčík, J. a kol.: Vinohrady. Obraz města 19. století. Výzkumný úkol FA ČVUT Praha, Praha 1982, s. 177.
- 20 Jelínková, T.: Pražské radnice, Večerní Praha, 7. dubna 1986, s. 4.
- 21 Půdorysy jednotlivých podlaží žižkovské radnice podepsal Josef Přáda. Archív odboru výstavby Praha ONV 3.
- 22 Lit. viz pozn. 18, VP. 3. dubna 1986, s. 4.
- 23 Archív stavebního odboru Praha ONV 10, dům čp. 120.
- 24 Fotografie je publikována v díle Zmizelá Praha, díl 4., Praha 1948, 2. vyd., obr. 45.

- 25 Noll, J.: Poznámky k vývoji Vršovic 1876—1918, Staletá Praha XVIII, Praha 1988, s. 173. Lit. viz pozn. 9, s. 52.
- 26 Např. u radnice v Leydenu z roku 1597 od Lievena de Key či v Antverpách od Cornelia Florise.
- 27 Zakládací listina se nezachovala, ale je doložena fundační listinou krále Vratislava I. pravděpodobně z roku 1088.
- 28 Lit. pozn. 9, s. 50.
- 29 Lit. viz pozn. 9, s. 52.
- 30 Jako příklad možno uvést Smíchov, o němž J. Böhm napsal práci výmluvně nazvanou Monografie města Smíchova, Smíchov 1882.
- 31 Příliš přísně se nám zdá hodnocení karlínské radnice od E. Pocheho, podle něž je budova „více stavebníci novorenesančních prvků a tvarů než cílevědomě a jednotně koncipovaným dílem, začleňujícím se do proudu české novorenesance.“ Praha národního probuzení (Čtvero knih o Praze), Praha 1980, s. 190.
- 32 Výjimky tvořila moravská města Brno, Uherské Hradiště a Znojmo, kde radnice byly situovány v uliční spojení mezi nimi, a v Praze-Hradčanech, kde byli v renesanci měšťané vytlačeni z Hradčanského náměstí zde usazenou šlechtou.